

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin İzmir'de tertip ettiği 8-9 Mayıs 2014 tarihli "Uluslararası Mübadele Sempozyumu"nda H. Millas'ın sempozyum açılış konuşmasıdır.

Mübadele'den Yüz Elli Yıl Sonra

İki devletin kararı ve uluslararası camianın onayı ile doksan yıl önce yaşanan ve milyonlarca insanın ve hayvanın – hayvanları hep unutuyoruz - hayatını etkileyen bu mübadele olayı hâlâ ilgimizi çekiyor. Bu ilginin nedenine ve nasılına değinmek istiyorum. Ama asıl üzerinde durmak istediğim konu başka: ileride, diyelim bundan altmış kadar yıl sonra bu olaya acaba insanlar nasıl bakacak? Konuşmam tabii ki kehanet sayılmamalı, bir öngörü bile değil, konuşmam bir tür hayal oyunu olacak.

MİLLİ DEVLET KURMA DÖNEMİ

Bu nüfus mübadelesi tarih açısından yeni, yani modern dönemlere özgü bir olaydır: bir millilik, milliyetçilik ve milli devlet kurma olayının bir aşamasıdır. Olanlara geniş bir perspektiften bakarsak, Yunanistan ve Türkiye'de - ama başka ülkelerde de - üç aşamalı bir süreç görürüz.

□□□□ **1-** Önce “bizlerden” sayılmayan ve istenmeyen topluluklar tehdit edilerek zorla milli devlet sınırlarının dışına kaçırdı. Bunu Balkanlar'da, Girit'te, Anadolu'da ve başka yörelerde görüyoruz. 19'uncu yüzyıldan başlayarak bu yörelerde çeşitli baskılar uygulandı ve bunun sonucu olarak “muhacirlikler” ve göçler yaşandı.

□□□□ **2-** Sonra, 1919-1922'deki savaşın sonunda ve Lozan denen bir antlaşma ile ikinci aşama, “nüfus mübadelesi” gerçekleşti.

□□□□ **3-** Ancak bu sürecin bir üçüncü aşaması var. Mübadeleye dâhil edilmemiş Batı Trakya ve İstanbul/İmroz “azınlıkları” ulus-devletlerinin içinde “yabancı” muamelesi görmüş ve halen de görmektedir. Yani belli bir anlayış ve amaç ortaya çıkmış ama bu süreç hâlâ tamamlanmamıştır.

Milli devlet yöneticilerinin amacı, milli devlet içinde bir millet yaratmak ve yaşatmaktır. Temel amaç “aynı tür insanlardan” oluşacak bir milli ülke oluşturmaktır. Resmi “nüfus mübadelesi” olayının bir başlangıç ve bitiş tarihi vardır; ama genel olarak “ulus devlet oluşturma olayının” bitiş tarihinden henüz söz edemiyoruz. Tabii ki bu süreç Balkanlar'a özgü değildir. Milli devlet kurma olayı bütün dünyada yaşanan bir tarihi gelişmedir. Yunanistan ve Türkiye milli devletlerinin kuruluşu da bu gelişmelerin ışığında ele alınmalıdır.

Milli devletlerin kuruluş dönemi kimilerine göre 19'uncu ve 20'inci yüzyıllardır, kimilerine göre bu dönem biraz daha eskilere uzanır. Milli devletleri ortaya çıkaran toplumsal, ekonomik ve kültürel gelişmelerin başlangıcı çok eskilerde de aranabilir. Etnik grupların oluşması, krallık gibi ülkelerin ve devletlerin varlığı, endüstri devrimi, aydınlanma hareketleri gibi düşünce hareketleri de milli devletlerin doğmalarını hızlandırmış ve yönlendirmiş olabilir. Ama benim söylemek istediklerim bunlarla ilgili değil. Vurgulamak istediğim, 19'uncu yüzyıldan başlayarak dünyada yeni bir anlayışın yaygınlaştığı idi. Buna göre milli devletler en doğal devlet türü olarak görüldü.

“Milli devletler en doğal devlet biçimidir” anlayışı büyük sürtüşmelerden ve çatışmalardan sonra egemen anlayış oldu. Yani sonunda imparatorluklar, krallıklar, sömürgeler gibi toplumsal örgütlenmeler “anormal”, milli devletler “normal” sayıldı. Belki daha önemlisi, vatandaş-devlet ve vatandaş-yönetici ilişkisi de değişti ve bu alanda yeni bir anlayış egemen

oldu. Bu yeni anlayışa ister “çağdaş” anlayış diyelim, ister “demokrasi”, ister “özgürlük”, ister “cumhuriyet”, sonunda bu yeni kazanım bir milli devlet (veya ulus-devlet) çerçevesinde düşünölmeye başlandı: normal vatandaş-devlet ilişkilerinin ancak milli bir devlet içinde sağlanabileceğine inanıldı. İşte milli devletler dönemi böyle bir dönem oldu; ve gelecekle ilgili umutlar ve beklentiler de milli devlete odaklandı.

“Milli devlet” insanların umudu ve vizyonu oldu, etnik gruplar böyle bir devletin hayali ve beklentisi ile yaşamaya başladı. Hatta bu beklenti ve umut, bir inanca ve giderek, bazı araştırmacıların “etnolatri” – yani “millete tapma” – dedikleri bir dine dönüştü. Bu milli devlet heyecanı, egemenlik, bağımsızlık, özgürlük gibi yeni kavramları yaygınlaştırdı. İnsanlar bu kavramların bayrağı altında ölümlü bile göze alır oldular. Edebiyat ve sanat dünyası bu yeni ideolojinin doğrultusunda gelişti, bu görüşü hem yaygınlaştırdı, hem güçlendirdi, hem de meşruiyet kazandırdı. Kısacası millilik ve milliyetçi ideoloji dünyamızda egemen görüş oldu.

Nüfus mübadelesi bu dünya görüşünün sonucudur. Uygulandığında uluslararası camianın onayını alması ve yapılanların hukuka uygun sayılması bundan dolaydır. Bu sürede yapılanların soykırım sayılmaması da yine bundan dolaydır. Yani milli bir devletin kurulması hem normal sayılmış, hem de milli devletin kurulmasının ancak bu biçimde olacağı da doğal karşılanmıştır. İlginçtir – hatta çok acıdır da – bu yolda mağdur olmuş olan insanlar bile bu gelişmeleri “kaçınılmaz” ve normal saymışlardır. Çünkü egemen anlayış, bazı varsayımlara dayanıyordu:

- 1- Milli devlet en doğal gelişme ve en doğru, hatta tek çözümdür.
- 2- Milli devlet insanların mutluluklarının, daha doğrusu “doğal var olma hallerinin” tek biçimi ve aracıdır.
- 3- Milli devlet ancak, türdeş insanlardan oluşan “bir milletin” oluşturduğu devlettir.

Aynı şeyi tersinden de söylendi: Her milletin kendi milli devleti olmalıydı. Birleşmiş Milletlerin temel ilkelerinden biri olan “halkların kendi kaderlerini belirleme hakkı” da bu dönemin bir ilkesidir. “İnsan mutluluğu, onuru ve umudu ancak böyle sağlanabilir” görüşüdür bu. Milli devlet şartları oluşmadığından, yani insanlar bir milli devlet şemsiyesi altında yaşamadığı durumlarda “özgür değildir”, “onurlu yaşamamaktadırlar”, vb. Milli devlet dışında başka oluşumlar – örneğin imparatorluklar – geri kalmışlık sayıldı. Milli devletlerin bir araya gelmesiyle oluşan federe devletler de ya kısa süreli deneyimler olarak denendi, veya özel, istisnaî ve marjinal devlet türleri sayıldı. Başka bir öneri de, örneğin (Avrupa Birliği'ne benzer) millilik ötesi bir devlet biçimi, henüz ufukta görünmemiştir.

Milli devletler böyle bir konjonktürün sonucuydu; bu inanç çerçevesinde oluşular ve yaşadılar. Tabii bu ideolojinin arkasında, kimi zaman açıkça da dile getirilen bir sosyal Darwinizm görülür. Sıfır toplam veya “ya biz ya onlar” anlayışı toplumlar içinde yaygındı ve hâlâ da öyledir. “Öteki” sayılana acımak, milletler savaşlarından kaçınmak, milletin uzun süreli “yüksek” çıkarlarını en başa almamak, “ötekini” çıkarlarını da göz önüne almak, “birlikte yaşamayı” istemek gerçekçilik sayılmamış, ütöpik ve romantik bir görüş sayılmıştır. Bu tür yaklaşımlar zamanla “milli ihanet” de sayılmıştır. “Vatan ihaneti” kavramı bu milli ideolojiyi en öz bir biçimde özetler. İnsanlar iki yol seçmek durumunda bırakılmışlardır: ya millet ve vatan yolunu ya ihanet yolunu. Hainlerin başına neler geleceğini herkes bildiğinden, aslında pratikte emniyetli olan tek bir yol kalmaktadır: “Milli devlet” projesinin taraftarı olmak.

ULUS DEVLETİ SORGULAMA DÖNEMİ

Ancak son on yıllarda tarih yazımında ve sosyal araştırmalar alanında yeni arayışlar baş gösterdi. Milli devlet projesi, millilik ve milliyetçilik sorgulanmakta ve dinamikleri incelenmektedir. Doğal olarak milli devletlerin pratikleri de mercek altına alındı. Milli paradigma artık insanlığın “doğal durumu” değil, tarihsel, konjonktürel ve dolayısıyla geçici bir durumu sayılmakta. Bu arayışların çıkış noktası milli devletler pratiğinin en erken yaşandığı Batı Avrupa ülkeleridir ve şu anda daha çok akademik alanda görölmektedir. T.H. Carr, Ernest Gellner, Benedict Anderson, Eric Hobsbawm ve daha niceleri milli paradigmanın insanlık halinin tek, doğal ve dolayısıyla son hali olmadığını, ilerde değişebileceğini gösterdiler. Bu yaklaşım “milli” olana farklı bir açıdan bakılmasına neden oldu.

Aslında yaptıkları milli paradigmanın sorgulanmasıdır. Bir paradigmanın sorgulanması ise o paradigmanın büyük bir olasılıkla artık tutunamayacağının ve yok olacağının ilk işaretidir. Geçmişte, Papa'nın mutlak otoritesi de, feodalizm de önce bu biçimde sorgulanmaya başlamıştı. Ancak bir paradigma terk edilmeden ve toplum içinde yok olmadan önce, destekleyicilerince bir süre daha savunulur. Thomas Kuhn'un da gösterdiği gibi, yok olacak olan bir paradigmayı bir süre için de olsa yaşatabilecek ek görüşler, ek “açıklamalar” ve yan teoriler yaratılır. Böylelikle paradigmanın çelişkilerine, tutarsızlıklarına ve genel olarak yetersizliklerine bir mantıklı açıklama getirilmeye çalışılır.

şimdi böyle bir dönemde yaşıyoruz. Milli paradigma sorgulanmakta ama henüz aşılmamıştır, terk edilmemiştir. Bu sorgulama ve şüphe (aporia) dönemi aslında çok yenidir. Yirminci yüzyılın ilk yarısına kadar milli devletler, milli hareketler, milli vizyonlar ve milliyetçi hareketler, Türkiye'de olduğu gibi dünyanın başka ülkelerinde pek sorgulanmamıştı. Eleştiri ve reddetme olayı, “ötekinin” milliyetçiliğinin kabul edilmiyor olmasıyla sınırlı kalmıştı. Komşu ülkeler biri ötekinin milliyetçiliğini yermiştir; örneğin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yenenler Hitler'in milliyetçiliğini kötülemiştir. “Karşı taraf” çeşitli sıfatlarla suçlanıp kötülenmiştir; bu yolda karşı tarafın milli vizyonları da “haksız” gösterilmiştir; ama milliyetçi ideolojinin kendisine ve milli söylemlere doğrudan veya dolaylı olarak karşı çıkılmamıştır.

Mübadele olayına bu açıdan baktığımızda, Türkiye tarafında bu olayın hemen sonrasında ve on yıllarca ilgili bir eleştirinin yapılmadığını, bu konuda okul kitaplarında, edebiyat metinlerinde ve tarih yazımında eleştirel hemen hemen hiçbir şeyin yazılmadığını görürüz. Bu alanda ya tam bir sessizlik vardır ya da dolaylı bir benimseme. Yunanistan'da durum farklı gibidir, ama dikkat edildiğinde, özünde orada da milliliğin doğal karşılandığı görülür. Yunan edebiyatında ve tarih yazıcılığına mübadelenin hemen sonrasında başlayarak ve mağduriyet dile getirilerek mübadeleden oldukça sık söz edilmiştir. Ancak milli devletlerin yaptıkları, “gerçekçilik” ve “kaçınılmazlık” mantığıyla sineye çekilmiştir. [1]

Yeni olan 1960-1980 yıllarından sonra yaşananlardır. Bu yıllardan başlayarak milli paradigma sorgulanmıştır. Bütün dünyada olduğu gibi artık mübadeleyi yaşamış olan Türkiye ve Yunanistan'da da geçmişe kuşku ve kaygı ile bakılmaya başlanmıştır. Mübadele ile sınırlı kalırsak dile getirilmeye başlanan sorular, sorunlar, kararsızlıklar, şüpheler, şaşkınlıklar ve eleştiri örnekleri olarak, farklı alanlarda, şunlar hatırlatılabilir:

-Uluslararası ilişkiler: Muhacirliğe zorlama, zorunlu göç, tehcir, etnik arındırma ve tabii ki nüfus mübadelesi gibi olaylar artık uluslararası arenada kabul görmüyor; bu tür davranışlar suç sayılıyor, desteklenmiyor, cesaretlenmiyor. Geçmişte yapılmış olan bu tür olaylar da günümüzde “yanlış” olarak değerlendiriliyor.

-Siyaset: Nüfus mübadelesi siyaset dünyasında pek geçerli olmasa da, yakın geçmişte Kıbrıs'ta yeniden uygulandı. Ancak siyasiler açık bir biçimde bu tür “çözümleri” önermekten ve savunmaktan kaçınmaktadır, yapılanlara da “mübadele” ve “tehcir” gibi kelimelerle ifade etmemekte, “göç ettiler” gibi terimleri tercih etmektedirler.

-Ekonomi: Nüfus mübadelesi, ekonomi ve özellikle milli ekonomi açısından tartışma konusu yapılmakta. Mübadele sonunda hangi ülkenin kazançlı veya zararlı çıktığı sıkça konuşulan bir konudur. Yani mübadele bu alanda da sorgulanmaktadır. Genel olarak Türkiye'nin zararlı, Yunanistan'ın uzun sürede kârlı çıktığını söyleyenler var. Bu tartışma, milli bir amaçla yürütülmüş olan mübadelenin “milli çıkar” açısından yararının sorgulanmakta olduğunu göstermektedir.

-Hukuk: Özellikle uluslararası hukuk, nüfus mübadelesi gibi uygulamaları günümüzde insan hakları ihlali ve bazı hallerini de soykırım saymaktadır. Yani hukuk açısından mübadele projeleri kabul görmemektedir.

uk

-Edebiyat ve Sanat: Bu alanda yeni yaklaşımlar görülmektedir. Mübadele üzücü, trajik ve insanlık dışı bir olay olarak resmedilmesi hiç şaşırtıcı sayılmamaktadır. Bu alanda son yıllarda pek çok eser vardır.

-Askeri ve güvenlik: Askeri ve güvenlik açısından nüfus mübadelesi bugün pek anlamlı görünmemektedir, çünkü iki ülke zaten NATO içinde müttefiklerdir ve iki NATO üyesinin biri birine karşı tehdit oluşturma ihtimali, eskiye göre çok azalmıştır. Yani mübadele denen olay, güvenlik açısından "önemi" astarından pahalı sayılmaktadır.

-Kimlikler bağlamı: Mübadeleye dahil edilmiş olanların kimlikleri de sorgulanmaktadır. Kimilerine göre mübadele edilenler yanlış ve hatta keyfi bir biçimde seçilmişlerdir: Kendilerini bir ülkenin yurttaşı sayan insanlar, dinleri yüzünden yurtlarından zorla kovulmuşlardır denmektedir. "Acaba bizden olanı mı kovduk?" sorusu bir kâbus gibi yaşanmaktadır.

-İnsan hakları: Mübadele bu açıdan tartışmasız mahkum edilmektedir.

Bu sıraladığım "sorgulama" ve "kuşku" alanları çoğaltılabilir. Felsefe, din, ahlak, Avrupa Birliği müktesebatı vb. gibi alanlar gündeme geldiğinde söz konusu "geçmiş" artık rahatsızlık kaynağıdır. Nüfus mübadelesi olayının günümüzde gündemde olması bu sorgulamanın bir sonucudur. Son yıllarda "tarihimize yüzleşelim" sloganıyla yürütülen pek çok çalışma da öyle. Yakın geçmişte "bir şeylerin" yanlış yapıldığı duygusu çok yaygındır. Ancak bu kuşkular ve eleştiriler bir bütünlük ve açıklık kazanmamıştır. Başlıca dört farklı eleştiri türünden ve yaklaşım ekseninden veya grubundan söz edilebilir:

- Marksist sınıfsal eleştiri:

- İnsancıl / liberal yaklaşım:

- Dinci günah anlayışı:

- Osmanlıcı / emperyalist nostaljisi:

Marksist eleştiri bu alanda öncü sayılabilir. Zaten ideolojik bir ilke olarak sınıfsal mücadeleyi temel, milliliği ise bir “aldatmaca” ve “yabancılaşma” sayan Marksistler – örneğin, Yunan tarafında Dido Sotiriou, Türk tarafında Sabahattin Ali – mübadele olayına mesafeli kalmışlar, kimi zaman da karşı çıkmışlardır. Özellikle edebiyat metinlerinde bu eleştiri türü 1950’li yıllarda kendini duyurmuştur.

İnsancıl veya liberal denebilecek başka bir eleştiri türü daha yenidir ve özet olarak “yazık oldu, gereksizdi, olmasaydı da olurdu” biçiminde kendini, doğrudan veya dolaylı olarak ve özellikle basında duyurmuştur.

Dinci görüş oldukça sınırlıdır ve sesi de cılızdır. Genellikle kendini “günah” kavramı üzerinden duyurmuştur. Bir yüce güce dayanan masum insanlara (“Allahın kullarına”) gösterilen “eza ve cefa” dini açıdan vicdanlara sindirilmemektedir.

Son zamanlarda ivme kazanan bir “eleştirel” görüş de “Osmanlıcı / emperyalist” diyebileceğimiz görüştür. Özellikle Türkiye gibi bir imparatorluk geçmişi olan ülkelerde rastlanan bu özlemlili ve romantik anlayışa göre, geçmişteki “barış ve huzur içinde ideal biçimde bir arada yaşadık” anlayışının yeniden denenmesi istenmektedir. İmparatorluk dönemi bir “çok kültürlülük ve hoşgörü” dönemi olarak algılanmakta ve milliliğin neden olduğu “tek tip vatandaş” anlayışı dolaylı olarak yerilmektedir. [2]

Ancak bu eleştirilerin veya “kaygı ve kuşkuların” ortak yanı, milli paradigmanın dışına çıkamamalarıdır. Milli devlet, benzer vatandaşlardan oluşan milletler, milli özellikler taşıyan etnisitelerin varlığı, “milli” olarak algılanan gruplaşmalar, milli temel üzerinde algılanan “ötekiler” bu grupların söylemlerinde hep vardır. Millilik algısı bu görüşlerde doğrudan veya dolaylı olarak egemendir. Enternasyonalist Marksistler, örneğin, “ulusların” birliğinden söz etmenin ötesine geçememekte. Liberaller ve insancılar “milletlerin” kavga etmemelerini istemekte. Dinciler ve Osmanlıcılar da, aynı biçimde “milletlerin” ve etnik grupların bir inanç altında birleşmelerini ummaktadırlar. Yani “millet” kategorisi temel algı ve anlayıştır.

Yani günümüzde millilik ve milliliğin sonuçları sorgulanmakta ama milli paradigma henüz aşılamamakta. Muhtemel “Milliliğin aşılması şart mı?” sorusuna verilecek yanıt “Evet, şarttır” olacaktır, “eğer amaç problemin sonucunu (semptomunu/belirtisini) değil de kendisini halletmek olacaksa.” Eğer nüfus mübadelesi gibi insanlık dışı uygulamaların yaşanmasını istemiyorsak, hayıflanmaların ötesinde, sorunları yaratan ideolojilere ve inançlara yüreklilik ve içtenlikle yaklaşmak gerekmektedir.

MİLLİLİK AŞILDIĞINDA...

Bir an için hayal gücümüzü seferber ederek ve gelecekte milli paradigmanın aşıldığını varsayarak “nüfus mübadelesinin” nasıl ele alınacağını konuşabilir miyiz? Sanırım bu konuda, umuda ve iyimserliğe sığınarak - ve aşağıdaki her paragrafların başında birer “belki” kelimesi ekleyerek - bazı şeyler söylenebilir.

En başta bu olay bir milli olay olarak ele alınmayacak, diyebiliriz. Türkler ve Yunanlılar,

Türkiye ve Yunanistan kelimeleri çok az duyulacak, çok seyrek dile getirilecek. Olayı anlatmak için kullanılacak olan kategoriler milli olmayacak. Milli terimler kullanıldıkları durumlarda da tırnak içine alınacaklar: yani “Türk sayılan”, “Yunan algılanan” anlamında. Bu terimlerin bu biçimde kullanılmalarının açık bir anlamı ve mesajı olacak: söz konusu olan, gerçekten var olan milli gruplar değildir, var oldukları varsayılan hayali cemaatlerdi denecek. Belki dip not olarak da (Benedict Anderson'un) *Hayali Cemaatler* kitabından söz edilecek. Ve denilecek ki, bu kitap mübadeleden tam altmış yıl sonra yayınlandı ve insanların görüşünün değişmesine neden oldu, artık inanlar hayali gruplaşmalar yüzünden birbirini yok etmedi. Keşke bu bilgiler yüz elli yıl önce de insanlığa mal edilseydi, diye de ekleyecekler.

Etnik ve milli sınıflamalar ve gruplar görmek yerine çok farklı kategorilerden söz edecekler. Örneğin insanlardan söz edecekler. Nasıl ki ortaçağda büyücü olarak ateşe verilen masum insanlardan bugün söz ederken, “Katolikler ve büyücüler” demiyor ve “insanlar büyücü sayılıp öldürüldü” diyorsak, “büyücü” dediğimizde tırnak içine alıyorsak, mübadeleden de öyle söz edilecek: İnsanlar kendilerini yalanlara, hayallere, mitoslara kaptırdılar ve cinayetler işlediler diyecekler. İnsanları da alt gruplara ayıracaklar ama bunlar millilikle hiçbir ilgileri olmayacak. Kadınlara ne oldu, bir iki bebeği olan anneler o bebeklerini kucaklarında taşıyabildi mi, yaşlıların yüzde kaç ölmeden kaç kilometre yol alabildi türünde araştırmalar yapılacak. Hastalardan, sakatlardan söz edecekler.

Gelecekteki insanların düşünce kalıpları ve kategorileri insan odaklı olacak. Örneğin, “bir” milletten söz edercesine “bir” mübadele olayından söz edilmeyecek; milyonlarca insanın acılı serüvenlerinden söz edecekler.

İnsan-hayvan ilişkilerine “millilikten” daha fazla önem verecekler. Aileler, köpeklerini, kedilerini, kuşlarını, eşeklerini, ineklerini yanlarına alabildiler mi? Alamadıysa ayrılık sahneleri nasıl oldu? Geride bırakılan bu hayvanlar ne tür travmalar yaşadı? Sonraki yıllarda bu yitirilen hayvanlar konusunda insanlar ne dedi, çocuklar ne düşündü, ne kadar ağladı sorularına cevap aranacak.

Milli sınırların artık var olmayacağı Avrupa ve Balkanlar'da insanlar “mübadele” olayının gerçek nedenini anlamaya ve sonra bunu çocuklarına anlatmaya çalışacak. “Bu milli sınırların bir gün gelecek ortadan kalkacağını bilselerdi bunca acı çekilmez ve çektirilmezdi herhalde” diye felsefi sonuçlara varacaklar.

“Biz” ve “ötekiler” kavramları bambaşka anlamlar edinecek. “Biz” ile, 2070 yıllarında yaşayan

çağdaş insanlar anlaşılacak, “ötekiler” derken hayali cemaatler kurarak biri birini yok eden “eski insanlar” anlaşılacak. Belki o eski insanlara “geri” diyecekler ve kimse “öteki” gibi olmak, onlara benzemek istemeyecek.

İrkçi görüşe bağlı kalarak “biz” denmeyecek: biyolojik ecdatlar, hayali ecdatlar çerçevesinde, geçmişten geleceğe sonsuz milliyetçi bir “biz” kavramı yerine; yaşanan çevreye göre, mesleğe, yaş grubuna, komşuya olan yakınlığa göre “biz” kavramları oluşmuş olacak. Dolayısıyla “mübadele” olayı ile bir aidiyet ilişkisi kurulmayacak. Mübadele olayı, birbiriyle kavgalı olan “ötekilerin” akılsızca bir işi olarak görülecek.

Bu yüzden yaşanmış acılar için en ufak bir suçluluk duygusu yaşamayacaklar; ne de bir mağduriyet duygusunu miras almış olacaklar. Çünkü mağduriyet ne kalıtımsaldır (irsidir) ne de bellekte kalan bir görüntüdür; milli paradigmanın içinde yeniden üretilen bir söylemdir. Aynen milli kahramanlık destanları gibi.

Yani milli paradigma terk edilmiş olacağından eski insanlarla milli bir aidiyet içinde olmayacaklar. Kendilerini geçmişten ne sorumlu hissetmeyecek, ne de yaşlılarından birilerini geçmişten dolayı suçlamak gereğini duyacaklar.

Kimlikleri milli paradigma ile ilişkili olmayacağı için milli psikolojik “savunma mekanizmaları” da olmayacak. Yapılanları haklı göstermek, “açıklayarak” savunmak veya ima yolu ile en azından “kendi milli yanını” mazur göstermek gereğini hiç duymayacaklar. “Öteki” tarafı suçlama eğilimi de göstermeyecekler, çünkü artık “milli bir öteki” bulunmayacak.

Henüz doğmadıkları bir zamanlarda birilerinin işlediği cinayetlere ve acılar çekmiş insanlara bugünkünden farklı bir açıdan bakacaklar. Ne birilerinden özür dilemek, ne de birilerinin kendilerinden özür dilemelerini istemeyi akıllarına getirmeyecekler. Ama, geçmişi hiç çekinmeden mahkum edecekler, kelimelerden korkmadan, cinayete cinayet, soykırıma soykırım diyebilecekler, örneğin. Geçmişin yaralarını sarmak için değil, gelecekteki insanlara doğruyu göstermek için.

Bireyler olarak yalnız kendi yaptıklarından sorumlu hissedecekler.

Mübadeleyi konuşurken olanları milli ve yöresel bir olay olarak ele almayacaklar; bugün "kölelik düzeni" derken nasıl evrensel bir uygulamadan söz ediyorsak, onlar da zorunlu göç olayını geçmişte yaşanmış evrensel bir uygulama gibi ele alacaklar. Suriye, Kıbrıs, Irak, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, pek çok Afrika ve Asya ülkelerinde yaşananlara da değinecekler. Dar bir "milli" algıyla sınırlı kalmayacaklar.

Milli çıkardan söz etmeyecekler. Bu soyut kavram yerine somut insanların somut hayatlarından, istek ve sıkıntılarından söz edecekler.

En nihayet, belki en büyük fark, artık geçmişle ilgilenmeyecek, bu tür konuları tartışma gereğini duymayacaklar. Çünkü bu tür arayışlar büyük oranda milli kimlikle ilgili rahatsızlıklardan kaynaklanmakta: acaba "biz" ne yaptık, hatalı mıydık, yoksa "ötekiler" miydi suçlu olan vb. Bu arayışların yerine, bugüne ve yarına odaklanacaklar.

Sanırım, umarım ve dilerim, mübadeleden diyelim 150 yıl kadar sonra, yani 2073 yılında bu olaydan söz ettiklerinde, BELKİ diyorum, konu bu biçimde ele alınacak.

*

[1] Bu konuda şu yayınlarıma ve sunuşlarıma bkz:

1-“Türk Edebiyatında Nüfus Mübadelesi, Metinlerin Arkasındaki Fısıltı”, *Ege'yi Geçerken, 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, adlı yapıtta.

Derleyen Renée Hirschon, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005 [Orijinali, “The Exchange of Populations in Turkish Literature, The Undertone of Texts”, *Crossing the Aegean, An Appraisal on the 1923 Compulsory Populations Exchange Between Greece and Turkey*, adlı yapıtta. Edit. Renée Hirschon, New York & Oxford, Berghahn Books, 2003]

2- İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü ve Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin organize ettiği Lozan ile ilgili ve 27-28 Eylül 2013 tarihli konferansta bildiri.

3- “Bir Girit Göç Romanı”, Zaman gazetesinde köşe yazısı, 27/7/2004.

4- “Assessing Exodus from Istanbul: Do I feel being immigrant or expelled?”, başlıklı konuşma. "Settling Into Motion" (Türkiye'de Göç-Tarih ve Günümüz). Organize eden ZEIT-Stiftung Ebelin und Gerd Bucerius and Goethe-Institut, İstanbul, 18 Ekim 2010.

[2] Bu konuda iki H. Millas sunumuna bkz:

1- “Ethnic Identity and Nation Building: On Byzantine and Ottoman Historical Legacy”, “Ethnic Identity and Nation Building, On the Byzantine and Ottoman Historical Legacies”, in *Europe and the Historical Legacies in the Balkans adlı çalışmada*.

Edit. R. Detrez & B. Segaert, Bruxelles: PIE Peter Lang, 2008. İlk sunum ‘The EU and the Historical Legacy in the Balkans’, adlı konferansta, University Centre St-Ignatius, Antwerp (UCSIA), 16-17 Ekim 2006.

2- "From Ottomanism to New-Ottomanism: *Strategic Depth* as a new synthesis", "Balkan Worlds: Ottoman past and Balkan Nationalisms" adlı konferansta sunum. Organize eden: The Department of Balkan, Slavic and Oriental Studies, University of Macedonia ve Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Europeen, Ekim 5-7, 2012, University of Macedonia, Thessaloniki.